

УДК 94(497.1)

DOI: 10.17223/18572685/33/5

СЛОВО З НАГОДИ 250-РОЧНІЦИ ПРИСЕЛЕННЯ РУСНАЦОХ ДО КОЦУРА И 100-РОЧНІЦИ ПЕРШЕЙ ТЕАТРАЛНЕЙ ПРЕДСТАВИ НА РУСКИМ ЯЗИКУ*

М. Фейса

Оддзелене за русинистику Филозофского факултета у Новим Садзе
(Сербия)

e-mail: fejsam@eunet.yu

Авторское резюме

После победы над турками и изгания их из Бачки, Срема и Баната австро-венгерские власти должны были заселить юг своего государства. Именно поэтому русины стали колонистами в этих местах с середины XVIII в. Решение о преселении в Коцур было подписано в 1763 г. Русины, пришедшие из предгорий Карпат, были униатами. В новых краях колонисты построили дома, экономические учреждения, церкви, школы и др.

Автор обращает внимание на состояние, перспективы и возможности развития культуры, образования и языка русинов Воеводины. Поскольку сербские (и воеводинские) власти делают все возможное, чтобы реализовать положения международных конвенций, есть основания надеяться, что русины, живущие в Сербии, смогут сохранить свой язык, культуру и национальную принадлежность в будущем, особенно в новой Европе без границ.

Сегодня правительства Словакии, Польши, Чехии, Венгрии, Румынии, Сербии и Хорватии признают карпатских русинов в качестве национального меньшинства. Даже Украина признала в 2012 г. русинский язык.

Ключевые слова: русины, сохранение культуры, русинский язык, Коцур.

RUTHENIANS SETTLING IN KUCURA AND 100-ANNIVERSARY OF THE FIRST LAY IN THE RUTHENIAN LANGUAGE

M. Fejsa

Rusin language and literature of the Faculty of Philosophy of the
University of Novy Sad (Serbia).

e-mail: fejsam@eunet.yu**Abstract**

After defeating the Turks and expelling them from Bačka, Srem and Banat, the Austria-Hungarian authorities needed to repopulate the south of their state. That is why the Ruthenians / Rusyns were colonized in these parts in the middle of the 18th century. An agreement of Ruthenians settling in Kucura was signed in 1763. The Ruthenians came from the crests of the Carpathian Mountains as Uniates. Orthodox Ruthenians had been brought closer to the official Roman Catholic state religion between 1596 and 1646. In the new world, the newcomers built houses, economic establishments, churches, schools and other public institutions.

The author pays attention to the status, perspectives and possibilities of development in culture, education and language of Vojvodinian Ruthenians. Since the Serbian / Vojvodinian authorities do their best to implement international conventions it may be said that there is much hope for the Ruthenians in Serbia / Vojvodina to preserve their language, culture and national identity in the future, especially in a New Europe without the borders. Two decades after the Velvet Revolution it is clear that the Carpatho-Rusyns / Ruthenians were never completely wiped out from their homeland. Today, the governments of Slovakia, Poland, the Czech Republic, Hungary, Romania, Serbia, and Croatia recognize the Carpatho-Rusyns as a national minority. Even the Republic of Ukraine recognized the Ruthenian / Rusyn language in summer 2012.

Kucura is a proof that differences do not separate but make people closer and more familiar to each other. Even today, they respect the customs, language and culture of others while nourishing their own.

Keywords: Ruthenians / Rusyns settling, culture preservation, Ruthenian / Rusyn language, international conventions, Kucura.

Вековима су Русини / Рушњаки (Руснаки) живели у североисточним мађарским жупанијама, тачније у Земплину, Шаришу, Абауј-Торни, Боршоду, Саболчу, Ужу, Угочи, Марамарошу и Гемеру. Већина тих жупанија су данас у источној Словачкој, а остале у Мађарској, Украјини и Румунији. Пре око 270 година прве групе Русина почеле су се селити из своје постојбине у Карпатским планинама на југ у Бачку. До тога је дошло негде између 1743. и 1746. године. Година 1745. узета је као година насељавања Русина у Бачку.

После пораза и повлачења Отоманске империје из Бачке, Срема и Баната 1699. године, аустро-угарским је властима било потребно

*Робота настала на основи резултатих пројеката 187002 и 187017, хтори финансије Министарство науке Републике Србије. Слово 250 / 100 читане 25. августа 2013. року на Свјаточнеј академији у Дому култури Коцур.

више становништва на југу своје државе па су подстицале колонијацију Немаца, Мађара, Словака и других, као и Русина (Gavrilović, 1977: 153). То је разлог зашто је и прецима војвођанских Русина, грађанима слободног статуса у Хабзбуршкој монархији («Ruthenus Libertinus», како су их називали) и гркокатоличке вере, у укупном броју од око 2 000, дозвољено да се, по уговору са државним властима, населе у централној Бачкој средином XVIII в. (Хорњак, 2006: 25).

Постоје два службена документа која омогућавају пресељење Русина унијата из северних крајеве Аустро-Угарске монархије у јужне. Први службени докуменат представља уговор о насељавању 200 породица на пустару Велики Крстур, који је потписан 17. јануара 1751. године. Тај датум (17. јануар) је и Национални дан Русина у Републици Србији. Други службени докуменат нас је вечерас овде окупио. Реч је о уговору о насељавању Русина у Куцуру, који је потписан 15. маја 1763. године.

Пошто је Комора била задовољна Русинима у Крстуру, донела је решење да из северних жупанија Угарске насели Русине и у опустело село Куцура. Стога је, поменутог дана, 15. маја 1763. године, коморски администратор Редл од Роденхаузена Петру Кишу издао патент, којим му је поверено да доведе још око 150 русинских породица, овај пут у Куцуру, и то под следећим условима (Лабош, 1979: 76):

1. да сви буду подложници *liberae migrationis* (што подразумева сељаке који су се, након измирења обавеза, могли слободно пресељавати), русинске народности и унијатске вере, способни за пољске радове у корист државног ерара;

2. у Куцури ће добити простор за куће, али одвојено од других житеља, како би могли вршити своје богослужење;

3. добиће довољно земље и пустару Стуб, а подлегаће истим обавезама као и други поданици; даваће деветину и десетину;

4. Русини морају сами себи да саграде куће по упутству коморског господства од набоја или од цигли;

5. поред земљишта, насељеници ће добити право на полугодишње точење (тј. крчму), те две године ослобођења од дажбина, односно пореза.

Исте године у Куцуру је дошла 41 породица. Две године касније, 1765. године, Комора доводи још 42 породице из североисточних угарских жупанија (Гавриловић, 163-164; Лабош, 77). Записи у црквеним књигама у Мучењу (Мађарска) потврђују да је велики број Русина гркокатолика, који су имали право слободне селидбе, управо из те парохије (Жишош, I, 49).

Попис становника Куцуре крајем 1764. године прављен је посебно за српско, а посебно за русинско становништво. У Куцури је било 66 русинских кућа – 386 Русина у 88 породица, а 57 српских кућа – 391 Србин у 95 породица. Следеће, 1765. године начињен је јединствени попис житеља. Према овом попису у селу има 855 житеља – 494 Русина и 361 Србин. Они су живели у 144 куће (Жирос, I, 95). Коморски провизор у Кули Стефан Несмер у свом извештају од 11. априла 1765. године говори да постоје два учитеља за две вероисповести у Куцури. Српски учитељ је био Стеван Бранисављевић, а русински је вероватно био брат свештеника Осифа Кирде (Gavrilović, 1977: 201) – Ферко Кирда (Фејса, 2013: 26).

Према мапи из 1783. године Куцура има Велику улицу, Велики шор, Врбовац и Нови шор. Курти, Шандор шор и Мађарски шор тада још нису постојали. Мађари и Немци се досељавају крајем XVIII и почетком XIX в. из разних крајева Аустро-Угарске.

У то време становништво Куцуре је имало доста велики природни прираштај. Број становника се, међутим, није повећавао у складу са природним прираштајем. Разлога је било неколико: поплаве, лоша вода и ваздух, те болести свих врста, од којих су посебно биле опасне три куцурске колере (1831, 1848-1849, 1873). Период од 90-х година XIX в. до Другог светског рата карактерише исељавање становништва (у САД, Канаду, али и у Срем и Славонију). Илустрације ради, пре 100 година, тачније према Попису из 1910. године, Русина је било отприлике као и данас – 2 451. Немаца је те године било 1 131, Мађара - 528, Срба - 33, а осталих свега - 12. Куцура је, дакле, пре једног века имала 4 090 становника. С обзиром да још нису доступни подаци о броју становника у појединим местима Општине Врбас преносимо број становника у целој Општини према последњем попису (2011). Од укупно 42 092 становника у Општини Врбас 23 521 је Србин, 7 353 је Црногораца, 3 375 Русина, 2 464 Мађара, 836 Украјинаца, 549 Хрвата, 286 Словака, 170 Југословена, 149 Македонаца, 121 Немац, 112 Муслимана, 48 Албанаца, 46 Руса, 35 Словенаца, 15 Буњеваца, 13 Бугара, 7 Бошњака, 5 Румуна, 226 су неизјашњени, а 452 са регионалном припаданошћу. Иако тачне податке за Куцуру још не знамо можемо на основу претходних пописа истаћи да је и Куцура, као и Општина Врбас, у пуном значењу речи мултинационална и мултиконфесионална.

Од времена када су се први Русини доселили у ове крајеве па до Првог светског рата, они су доминантно били фармери, земљорадници. Њихове занатлије биле су организоване у еснафе, а свештеника и учитеља било је веома мало. Временом Русини су напредовали у економском, националном и културном животу. Успели су

сачувати свој национални, русински идентитет. Формирали су свој језик и подигли га на одређени ниво како би га могли користити у штампању књига. Прва књига на русинском језику је Идилски венац «Из моего села» др о. Хавријила Костельника, која је објављена 1904. године. Исти аутор је написао и прву драму на русинском језику – «Јефтајева ћерка», која је своје прво извођење доживела управо у Куцури 1925. године.

Десетак година пре, а то је и други разлог, што се окупљамо ових дана, ударени су и темељи позоришног стваралаштва међу јужним Русинима (данас у Војводини / Србији и у Срему и Славонији / у Хрватској). Наиме пре 100 година, 23. фебруара 1913, у Куцури је одиграна прва представа на русинском језику. Реч је, у ствари, о две једночинке («Врачара» и «Не проклињи»), које је режирао учитељ и појац Емилијан Губаш. У Куцури је до овог историјског догађаја дошло јер је су Куцурани смогли снаге да очувају конфесионалну школу на русинском језику (коју су сами и издржавали, за разлику нпр. од Руског Крстура). Историја, иначе, бележи да су једино Куцурани од свих русинских насеља успели да 1898. године сачувају статус конфесионалне школе (Biljnja, 1987: 23). Све до распада Аустро-Угарске, до 1918.

Без фалшивей скромности, у тих свјаточних хвиљкох, з гордосцу, можемо повесц же Руснаци у Войводини / Србији својофайтови феномен. И то у глобалних розмирох.

Чежко порозумиц, як ше єдней такей малей популацији поспишело очувац свой јазик, виру, школи, обичаї – накратко, својо националне єство през вецей як два и пол вики.

Мало часу же бизме елаборовали шицки причини егзистованя малей популацији свидомих Руснацох (нешка у Србији коло 15000 припаднікох), формованя їх националног јазика и його подзвигованя на уровень 14. славјанског јазика, узретосци рускей литератури, новинарства, фолклора и театра (Жирош, 1998: 463; Фејса, 2010: 70-71). Насампредз то существованє двох руских центрех – Керестура и Коцура. Покля вони егзистую Руснацох ту будзе. У очуваню рускосци значна улога и школскей системи на руским јазику (хтора не шме предлужиц поклекац, ані на єдним уровню – од предшколског по високошколски и грекокатолицкей церкви, односно Апостолско-го егзархата за грекокатоликох, хтори непреривно давали и даваю значне доприношенє очуваню националног идентитета Руснацох на тих просторох.

Ми у Коцуре указуєме у континуитету, а то мож обачиц и тих трох дньох Централней манифестацији означованя двох вельких юбилейох, же чуваме традицији и национални обичаї (насампредз церковни швета – Крачун, Вельку ноц и Кирбай, хтори праве пред нами. Вид-

зели зме вчера и оживотворене рускей свадзби у цалосци. Нешка на тей Святочней академії даме и припознання и тим, хтори ше, по думаню Вивершного одбора 250, окреме визначели у явним живоце и по рижних основах пренесли мено Коцура же би бул як то гвари и народна писня – славни.

Додайме и податок же коцурска култура, медзи иншим, окремна и по тим же представя приклад, як мож демократски существовац, медзисобно сотрудзовац и твориц у интересу ширшей заєдніци.

Не лем Руснаци у Коцуре, але бачко-сримски Руснаци, патраци у цалє, представляю доказ же длуготирваце еґзистованє єдней малочисленей заєдніци цалком можлїве лем кед держава витвори одвитуюци условия. Искусство Руснацох нас учи же обставини, у хторих мож ришовац проблеми мож витвориц лем у сотрудніцтве зоз локалну державну власцу. И означованє тих двох ювильейох то потвердзує.

Случай руского языка, хтори у урядовим хаснованю даскельо децениї, як у покраїнских орґанох так и на території шейсцох општинах, у хторих Руснаци жию у значним чишлє, у каждым случаю приклад за визначованє пред велїма развитима європским дружтвами и державами. Понеже є припозната административно, руска меншина ужива найвисши можлїви ступень самоуправи. Законодавни, вивершни и судски цела дійствую у шицких обласцох, у хторих язични и културни права за руску меншину винїмково значни.

То ше окреме применює у обласцох образования, култури, информования и урядового хаснованя языка и писма. И попри тим же етнокултурни розвой рускей култури претаргнути стредком 1990-х рокох з войну у бувшей Югославиї, у остатней децениї Република Сербия аж превжала и даскельо крочаї, хтори без сумніву одкриваю вельке напруженє же би ше унапредзел статус рускей националней заєдніци (Фејса, 2010: 71-72). 2002. року установена цалком нова институция – Национални совет рускей националней меншини. Шейсц роки познейше и Завод за културу войводянских Руснацох. У рамикох Национального совету Руснаци преїґ своїх представнікох участвую у одлучованю або сами одлучую о поєдинечних питаньох вязаних за свою културу, образованє, информованє и урядове хаснованє языка и писма, у складу зоз Законом (исто: 77). У рамикох Заводу обчекує ше витворйованє вершинских резултатох на плану култури.

Припадніки рускей заєдніци маю право образовац ше на мацеринским языку и нащивйовац години, хтори ше фокусую на историю и културу меншини. У Коцуре, медзитим, мушели би право на образованє на руским языку хасновац вельо, вельо вецей.

Припадніком рускей меншини оможлівене хасновац свой язык у урядовим хаснованю у општини або населеню, у хторим твора 15 % локального жительствова. Закон обезпечує и урядове хаснованє руского языка у судских поступках, праве як и у виберанкових материялох. Рускей меншини дате право же би на своїм языку могла виписовац назви улїцох (цо напр. у Коцуре покончене влонї) або других топографских указательох (исто: 78).

Єдна з одредбох, хтора заслужує окремну увагу то гевта, хтора оможлівює членом националних меншинох же би шлебодно запровадзовали и отримовали одношеня зоз легалнима субектами, хтори перебуваю у странских державах, зоз гевтима, зоз хторима маю даяки колективни, културни, язични або вирски подобносци. Маюци у виду же у остатней децениї ХХ. в. була можліва барз мала комуникация медзи войводинскими Руснацами и карпатскими Русинами, вшелїяк же пришло до значного напредованя у тим. Рижни руски институції и організації маю нагоду витвориц вязи зоз новоорганізованима образовними центрами у Карпатским ареалу, як цо Прешов (Словацка), Краков (Польска), Ніредьгаза и Будапешт (Мадярска) и Ужгород (Україна). Можліве організовац и студентску черанку. Здогадайме ше наприклад же лєм прешлого пондзелку у нашим стредку госцовали краяне зоз Свидніку, у хторим Коцурци були недавно пред тим. Гу тому, праве нешка пополадню зме випровадзели представительох места Мучень, одкадз походза фамелії зоз презвиском Мученски.

Держава пристава фінансовац и главни културни активносци, хтори організую припадніки єдней националней меншини. То ше витворює и нешка вечар.

Мож повесц же єст вельо надїї за Руснацох же годни очувац свою культуру и национални идентитет у будучносци, окреме у Новей Европи без гранїцох. Войводински Руснаци з нескерпеньом обчекую сцеранє гранїцох, хтори дзеля жеми Карпатского ареала и обєдїнованє шицких жемох Карпатского ареала у єдней неподзелєней єдинки, у єдинственей Европскей унії. У периоду транзиції руски институції и організації маю даскельо нагоди же би обдумали, цо можліве вецей проєкти од национального значеня не лєм же би очували алє и же би унапредзели существованє и живот Руснацох у Войводини / Сербії. Організації чий заєднічки менователь борба за очуванє руского национального идентитета треба же би здружели моци же би превозишли почежкосци и препречєня, хтори маю неґативни уплїв (напр. неспокойство и незадовольство, хтори примушую младши ґенерації же би ше висельовали зоз своїх родних местох; тирвацо нїзка стопа наталитета; свїдома асиміляция и однарод-

зоване; слаба заинтересованост за нащивйоване настави на руским языку; недостаток учебнікох и наставних средствох; одсуство систематизації у медийох; недостаток швижих кадрах; недостаток кадрах зоз одвитующим знаньом русского языка у локалней администрации итд.) и заргожую реализацию основних вредносцох и принципох, уклучуюци и гевти, хтори унапямени на защиту национальных заедніцох / меншинох (исто: 109-111).

Пре шицко спомнуте, наздаваме ше и поставяме фундамент / основу же би нашо потомки о 100 роки означовали 200-рочніцу од виводзена першей театралней представи на руским языку, а о 250 роки – 500-рочніцу од приселєня Руснацох до Коцура. А же би до того пришло, Руснаку феномену, од шерца, з Божу помоцу, на многая и благая літа.

ЛИТЕРАТУРА

Biljina V. (1987). *Rusini u Vojvodini*. Novi Sad: Dnevnik.

Дуличенко А. Д. (2009). *Jugoslavo Ruthenica II*, Роботи з рускей филології и историй. Нови Сад: Филозофски факултет, Оддзелєне за русинистику, НВУ Руске слово.

Fejsa M. (2000). Югославянски Русини (Руснаци) / *Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians)*, in: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*. Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 267-278.

Фейса М. (2004). Социолінгвистични аспект русского языка: Войводина, у: *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 373-383.

Фейса М. (гл. ред.) (2007). *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура.

Фейса М. (2008). *Руски язык у урядовой сфери, у: Русиньский язык меджі двома конгрєсами*. Пряшів: Світовий конгрєс Русинів, Інститут русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові, 92-95.

Фейса М. (2009). Найвисши ступєнь меншинского образования, у: *Карпатские русины в славянском мире*. М.; Братислава: Univerzita Komenskeho v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dějin - Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, исторический факультет, кафедра истории южных и западных славян, 257-269.

Фейса М. (гл. ред.) (2009). *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК, Куцура.

Fejsa M. (2010). *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и єй руска меншина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј, Културно-просветно друштво ДОК.

Fejsa M. и др. (2013). Насред широке равнице. Нови Сад: ИК Прометеј, КПД ДОК, Куцура и др.

Gavrilović S. (1977). Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka, Godišnjak Društva istoričara Vojvodine. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 153-215.

Хорњак М. (2006). Бачко-сремски Русини, у: Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I. Нови Сад: ИК Прометеј, Филозофски факултет, Одсек за русинистику, КПД ДОК, 23-73.

Лабош Ф. (1979). История Русиных Бачкей, Сриму и Славониї 1745-1918. Вуковар: Союз Русиных и Украинцох.

Magocsi P.R. (2006). The People From Nowhere. Uzhorod: V. Padiak Publishers.

Магочій П.Р., Поп І. (укладачі) (2010). Енциклопедія історії та культури Карпатських Русинів. Ужгород: Видавництво В. Падяка.

Medješi L. (1993). The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns, in: Magocsi Paul R. ed., The Persistence of regional Cultures: Rusyns And Ukrainians In Their Carpathian Homeland And Abroad. New York: Carpatho-Rusyn Research Center, 139-162.

Plishkova A. (2009). Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians. New York: Columbia University Press.

Рамач Ю. (2002). Граматика руского языка. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Referents

Bilnja V. (1987). Rusini u Vojvodini. Novi Sad: Dnevnik.

Dulichenko A.D. (2009). Jugoslavo Ruthenica II, Roboti z ruskey filolorii i istorii. Novi Sad: Filozofski fakultet, Oddzelene za rusinistiku, NVU Ruske slovo.

Fejsa M. (2000). Yugoslavyanski Rusini (Rusnatsi) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians), in: Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe. Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 267-278.

Fejsa M. (2004). Sotsiolinrvistichni aspekt ruskogo yazika: Voyvodina, u: Rusin'skiy yazik. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 373-385.

Fejsa M. (gl. red.) (2007). Rusini / Rusnatsi / Ruthenians (1745-2005) I. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za rusinistiku, IK Prometej, KPD DOK, Kutsura.

Fejsa M. (2008). Ruski yazik u uryadovey sferi, u: Rusin'skiy yazik medzhi dvoma konrresami. Pryashiv: Svitovyy konrres Rusiniv, Inshtitut rusin'skogo yazyka i kultury Pryashivskoy univerzity v Pryashovi, 92-95.

Fejsa M. (2009). Nayvisshi stupen' menshinskogo obrazovanya, u: Karpatskie rusiny v slavyanskom mire. M.; Bratislava: Univerzita Komenskeho v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra všeobecných dejín - Moskovskiy gosudarstvennyy universitet imeni M. V. Lomonosova, Istoricheskiy fakul'tet, Kafedra istorii yuzhnykh i zapadnykh slavyan, 257-269.

- Fejsa M.* (gl. red.) (2009). Rusini / Rusnatsi / Ruthenians (1745-2005) II. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za rusinistiku, IK Prometej, KPD DOK – Kutsura.
- Fejsa M.* (2010). Nova Srbija i њена rusinska мањина / Nova Serbiya i њy ruska menšina / The New Serbia And Its Ruthenian Minority. Novi Sad: Izdavachka kuћа Prometej, Kulturno-prosvetno drushtvo DOK.
- Fejsa M. i dr.* (2013). Nasred shiroke ravnitse. Novi Sad IK Prometej, KPD DOK – Kutsura i dr.
- Gavrilović S.* (1977). Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka, Godišnjak Društva istoričara Vojvodine. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 153-215.
- Khorňak M.* (2006). Bachko-sremski Rusini, u: Rusini / Rusnatsi / Ruthenians (1745-2005) I. Novi Sad: IK Prometej, Filozofski fakultet, Odsek za rusinistiku – KPD DOK, 23-73.
- Labosh F.* (1979). Istorija Rusinokh Bachkey, Srimu i Slavonii 1745-1918. Vukovar: Soyuz Rusinokh i Ukraïntsokh.
- Magocsi P.R.* (2006). The People From Nowhere. Uzhorod: V. Padiak Publishers.
- Maŕochiy P.R., Pop I.* (ukladachi) (2010). Entsiklopediya istorii ta kul'turi Karpats'kikh Rusiniv. Uzhgorod: Vidavnitstvo V. Padyaka.
- Medješi L.* (1993). The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns, in: Magocsi Paul R. ed., The Persistence of regional Cultures: Rusyns And Ukrainians In Their Carpathian Homeland And Abroad. New York: Carpatho-Rusyn Research Center, 139-162.
- Plishkova A.* (2009). Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians. New York: Columbia University Press.
- Ramach Yu.* (2002). Gramatika ruskogo yazika. Beograd: Zavod za uѣbenike i nastavna sredstva.

Фейса Михайло - доктор лингвистических наук, профессор кафедры русинского языка и литературы философского факультета университета Нового Сада (Воеводина).
e-mail: fejsam@eunet.yu

Fejsa Mikhajlo - Doctor of linguistics, Professor of the Faculty of Rusin language and literature of the Faculty of Philosophy of the University of Novy Sad (Voevodina).
e-mail: fejsam@eunet.yu